

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ملکوت اخلاق

گلگشتی در جلوه‌های رفتاری و گفتاری

پیامبر اعظم ﷺ

سید حسین اسحاقی

اسحاقی، حسین، ۱۴۴۱ -

ملکوت اخلاق: گلگشتی در جلوہ‌های رفتاری و گفتاری پیامبر اعظم ﷺ / سیدحسین

اسحاقی؛ [تہیہ کنندہ] مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما۔۔ قم: دفتر عقل، ۱۳۸۵.

۳۲۶ ص۔۔ (مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما؛ ۱۰۲۴)

ISBN 964-2761-000-9 ۲۲۰۰۰ ریال

فہرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامہ: ص. [۳۱۹] - ۳۲۶؛ همچنین بہ صورت زیر نویس.

۱. محمد ﷺ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از ہجرت - ۱۱ ق۔۔۔ کلمات قصار. ۲. احادیث شیعہ۔۔

قرن ۱۴. ۳. احادیث اخلاقی۔۔۔ قرن ۱۴. ۴. اخلاق اسلامی. الف. صدا و سیما، جمهوری اسلامی

ایران. مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما. ب. عنوان. ج. عنوان. گلگشتی در جلوہ‌های رفتاری

و گفتاری پیامبر اعظم ﷺ

۲۹۷ / ۲۱۸

۵۷ الف / ۱۴۴/۵ BP

ملکوت اخلاق

کد: ۱۰۲۴

نویسنده: سیدحسین اسحاقی

ویراستار: محمدصادق دہقان

تہیہ کنندہ: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

ناشر: دفتر عقل

چاپ: نگارش

تاریخ چاپ: ۱۳۸۵

بہا: ۲۲۰۰۰ ریال

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.ir

تلفن: ۲۹۱۶۷۰-۲۹۱۵۵۱۰ دورنگار: ۲۹۱۵۵۱۰

شابک: ۹-۰۰۰-۲۷۶۱-۹۶۴ \ ISBN: 964-2761-(H)-9

فهرست

● بخش دوم: ۱۱۴ جلوه رفتاری

و گفتاری پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله

○ فصل اول: اخلاق فردی

۲۷	درآمد.....
۳۰	۱. اینه نبی صلی الله علیه و آله
۳۱	۱. لباس و پوشش.....
۳۳	۲. خوردن و آشامیدن.....
۳۷	۳. بهداشت.....
۴۰	۴. آراستگی.....
۴۲	۵. خواب و استراحت.....
۴۴	۶. توکل.....
۴۶	۷. خداترسی و ذکر مدام.....
۴۹	۸. قرآن خواندن.....
۵۱	۹. عبادت رسول الله صلی الله علیه و آله
۵۴	۱۰. نیایش.....
۵۷	۱۱. نمازگزاری.....
۶۰	۱۲. روزه.....
۶۳	۱۳. هم‌رنگی و دوری از تکلف.....
۶۶	۱۴. انجام دادن کارهای شخصی.....
۶۷	۱۵. حفظ زبان.....

● بخش اول: مروارید نبوت در

یک نگاه

۱۱	روزشمار زندگی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله
۱۶	سال اول هجری.....
۱۷	سال دوم هجری.....
۱۸	سال سوم هجری.....
۱۹	سال چهارم هجری.....
۲۰	سال پنجم هجری.....
۲۰	سال ششم هجری.....
۲۱	سال هفتم هجری.....
۲۲	سال هشتم هجری.....
۲۳	سال نهم هجری.....
۲۳	سال دهم هجری.....
۲۴	سال یازدهم هجری.....

۱۵۴	۴۷. بزرگواری و چشم پوشی	۶۹	۱۶. شوخ طبعی
۱۵۷	۴۸. امانت داری	۷۵	۱۷. استقامت و پایداری
۱۶۰	۴۹. راستگویی	۷۹	۱۸. نظم و انضباط
۱۶۱	۵۰. یکسان نگرى	۸۴	۱۹. قناعت و ساده زیستی
۱۶۲	۵۱. احسان و نیکی به سائل	۸۷	۲۰. دل سوزی
۱۶۵	۵۲. غیبت گریزی	۸۹	۲۱. محکم کاری
۱۶۷	۵۳. وفای به عهد	۹۰	۲۲. خوش رویی
۱۷۰	۵۴. گریستن بر فراق خویشاوندان	۹۳	۲۳. خویشتن داری
۱۷۲	۵۵. بخل گریزی	۹۵	۲۴. محبت نبوی
۱۷۴	۵۶. مسافرت	۹۷	۲۵. حای رسول الله ﷺ
۱۷۸	۵۷. شبانی	۹۹	۲۶. شرح صدر و گذشت
۱۸۰	۵۸. تجارت	۱۰۳	۲۷. صلابت و قاطعیت رسول الله ﷺ
۱۸۲	۵۹. مهربانی یا حیوانات	۱۰۶	۲۸. زهد پیامبر اعظم ﷺ
	○ فصل دوم: اخلاق خانوادگی	۱۱۳	۲۹. خشوع
۱۸۵	۶۰. کودکی پیامبر اعظم ﷺ	۱۱۴	۳۰. فروتنی
۱۸۷	۶۱. پاسداشت مقام مادر	۱۱۶	۳۱. صبر و تحمل
۱۸۹	۶۲. همسر گزینی	۱۱۹	۳۲. وقت شناسی
۱۹۴	۶۳. مهریه (مادی و معنوی)	۱۲۱	۳۳. عزت نفس
۱۹۶	۶۴. ازدواج های پیامبر اعظم ﷺ	۱۲۴	۳۴. توبه و استغفار
۱۹۸	۶۵. پذیرش شفاعت همسر	۱۲۸	۳۵. سخاوت رسول اعظم ﷺ
۱۹۹	۶۶. همسر داری	۱۲۹	۳۶. شجاعت
۲۰۳	۶۷. کار در خانه	۱۳۲	۳۷. تکبر گریزی
۲۰۴	۶۸. احترام به زنان	۱۳۴	۳۸. علم پیامبر اعظم ﷺ
۲۰۶	۶۹. فرزند داری	۱۳۶	۳۹. گناه گریزی
۲۱۰	۷۰. رعایت عدالت میان فرزندان	۱۳۸	۴۰. انس با خدا
	○ فصل سوم: اخلاق اجتماعی	۱۴۱	۴۱. تکریم دیگران
۲۱۲	۷۱. احترام به دیگران	۱۴۳	۴۲. مدارا
۲۱۵	۷۲. همسایه داری	۱۴۶	۴۳. خاموشی
۲۱۷	۷۳. رفتار با کودکان	۱۴۸	۴۴. دوراندیشی
۲۱۹	۷۴. درک جوانان	۱۵۱	۴۵. فصاحت و بلاغت
۲۲۳	۷۵. پاسداشت کهن سالان	۱۵۲	۴۶. علاقه به زادگاه

۲۹۶	۱۰۷. نفی قوم‌گرایی	۲۲۴	۷۶. یتیم‌نوازی
۲۹۷	۱۰۸. پیمان برادری	۲۲۷	۷۷. میهمان‌دوستی
۲۹۸	۱۰۹. بت زدایی	۲۲۹	۷۸. صلہ رحم
۳۰۰	۱۱۰. خرافه زدایی	۲۳۱	۷۹. مسکین‌نوازی
۳۰۲	۱۱۱. امان دادن به دشمن	۲۳۴	۸۰. پاداش نیکی‌ها
۳۰۵	۱۱۲. تألیف قلوب	۲۳۷	۸۱. مردم‌داری
۳۰۶	۱۱۳. مهربانی با اقلیت‌های مذهبی	۲۳۹	۸۲. رعایت حقوق دیگران
۳۰۹	۱۱۴. مشکل گشایی	۲۴۲	۸۳. وفاق و هم‌گرایی
۳۱۱	● واپسین کلام	۲۴۳	۸۴. ارزش‌مداری
	رفتار رسول اعظم ﷺ به توصیف امام حسن	۲۴۵	۸۵. تعاون و همیاری
۳۱۱	و امام حسین ﷺ	۲۴۷	۸۶. حفظ حریم‌ها در معاشرت
	رفتار رسول اعظم ﷺ به توصیف امام	۲۴۹	۸۷. خطاپوشی
۳۱۴	خمینی	۲۵۱	۸۸. ادای حقوق دوستان
۳۱۵	تزکیه نفس	۲۵۲	۸۹. رعایت حال نمازگزاران
۳۱۵	مکارم اخلاق و تقوا	۲۵۴	۹۰. عیادت و پرستاری از بیمار
۳۱۵	انسان‌سازی	۲۵۹	۹۱. دانش‌پروری
۳۱۵	نشان دادن راه، از ظلمت به نور	۲۶۱	۹۲. موعظه و پنددهی
۳۱۶	پیامبر از نگاه اندیشمندان غربی	۲۶۳	۹۳. مشورت و نظر سنجی
۳۱۹	○ کتاب‌نامه	۲۶۶	۹۴. عدالت و رزوی
		۲۶۸	۹۵. مسئولیت‌پذیری
		۲۷۰	۹۶. میان‌روی در زندگی
		۲۷۲	۹۷. کار و تلاش
		۲۷۵	۹۸. ورزش و پرورش جسم
		۲۷۷	۹۹. قانون‌گرایی
		۲۷۹	۱۰۰. پیش‌گیری از تبعیض
		۲۸۰	۱۰۱. برخورد با حیف و میل بیت‌ال‌مال
		۲۸۳	۱۰۲. ستم‌ناپذیری
		۲۸۵	۱۰۳. سازش‌ناپذیری
		۲۸۷	۱۰۴. مبارزه با تبعیض نژادی
		۲۹۱	۱۰۵. رفتار با اسیران
		۲۹۴	۱۰۶. داوری خردمندانه

دیباچه

می‌خواست گل که دم زند از رنگ و بوی تو

از غیرت صبا، نفش در دهان گرفت

حافظ

یکی از منابع شناخت اسلام، سیره و روش زندگانی حضرت محمد ﷺ است؛ چون خداوند، ایشان را اسوه و الگوی کامل زیستن مادی و معنوی برای انسان معرفی می‌کند.

یکی از افتخارهای مسلمانان این است که تمام دقائق زندگانی آن حضرت از زمان تولد تا وفات ایشان در زمینه گفتار و رفتار و ویژگی‌های جسمی و معنوی ثبت و ضبط شده است. افزون بر آن، پژوهشگران اسلامی که شیفته پیامبر محبوب خویش بوده‌اند، با تحلیل و بررسی سرتاسر زندگی ایشان، اصول زندگی انسانی را از لایه‌لای آن استنباط کرده‌اند که مجموع این پرداخته‌ها، سیره رسول اکرم ﷺ را تشکیل می‌دهد. بدون شک، هر پیامبری، خلیفه خداوند در روی زمین است و چه کسی بدین مقام، سزاوارتر از نبی اکرم ﷺ؛ که او برترین مردم و پیامبران است. محمد ﷺ، نمونه عقل و کمال، سرچشمه حکمت و جلال، مظهر دانش، اسوه شجاعت و پرهیزگاری و انسان کامل و برخوردار همه مقام‌ها و ارزش‌های بلند انسانی است. در هیچ

یک از رفتارهایش، نشانی از ضعف و ناپسندی نمی توان یافت و رفتارش از هرگونه پراکندگی و تناقض تهی است. خلاصه کلام اینکه او انسانی معصوم و مصون از خطا و مبرا از لغزش و افضل مخلوقات جهان هستی است. به همین دلیل، خداوند، محمد ﷺ را الگوی بنی آدم، در طول همه قرن ها قرار داده و اطاعت از وی را حتی در کوچک ترین کارها امری شایسته شمرده است. خداوند می فرماید:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. (احزاب: ۲۱)

برای شما در رسول خدا ﷺ نمونه و سرمشق نیکویی برای پیروی است.

رخ زیبا، ید بیضا، دم عیسی داری

آنچه خوبان همه دارند، تو تنها داری

و اینک که ناخدای دشت سبز سیادت، جان زمان را به زیور زیبای نام نبی مکرم آراسته، پسندیده است که سیرت آن حضرت را دریابیم و این گوهرهای درخشان را چون هدیه ای گران بها، فراروی همکاران خویش قرار دهیم. پژوهش پیش رو توسط جناب آقای سیدحسین اسحاقی و ویرایش جناب آقای محمدصادق دهقان به برنامه سازان رسانه ملی پیش کش می شود. باشد که همت والایشان، پیروی از سیره نبوی را در جامعه اسلامی بیش از پیش نهادینه سازد.

انه ولی التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

سیره پیشوایان دین اسلام به ویژه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یکی از منابع شناخت معارف اسلامی به شمار می رود. «آنچه ما موظفیم از وجود پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله استفاده بکنیم، هم در گفتار است و هم در رفتار، هم در قول است و هم در فعل؛ یعنی سخنان پیغمبر برای ما راهنما و سند است و باید از آن بهره بگیریم و همچنین فعل و رفتار پیغمبر.^۱ همین طور که سخن پیغمبر معنا دارد و برای یک معنا ادا شده است، رفتارهای پیغمبر هم همه معنا و تفسیر دارد و باید در آنها تعمق کرد.^۲ رفتار پیغمبر ما همانند سخنش، آن قدر عمیق است که از جزئی ترین کار پیغمبر می شود قوانین استخراج کرد. یک کار کوچک پیغمبر، یک چراغ است، یک شعله است [و] یک نورافکن است برای انسان که تا مسافت های بسیار دور را نشان می دهد.

سیره در زبان عربی از ماده «سیر» است. «سیر» یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن. «سیره» یعنی نوع راه رفتن. سیره بر وزن فَعْلَه است و فَعْلَه در زبان عربی بر نوع دلالت می کند. مثلاً جَلَسَه یعنی نشستن و جِلْسَه یعنی سبک و نوع نشستن و این نکته دقیقی است. سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار. آنچه مهم است شناختن سبک رفتار پیغمبر است. آنها که

۱. مرتضی مطهری، سیری در سیره نبوی، ص ۴۰.

۲. همان، ص ۴۴.

سیره نوشته‌اند، رفتار پیغمبر را نوشته‌اند. این کتاب‌هایی که ما به نام سیره داریم، سیر است نه سیره. مثلاً سیره حلبیه، سیر است و نه سیره. اسمش سیره هست، ولی واقعش سیر است. رفتار پیغمبر نوشته شده است، نه سبک پیغمبر در رفتار، نه اسلوب رفتار پیغمبر، نه قدر پیغمبر.^۱

سیره پیغمبر یعنی سبک پیغمبر و روشی که پیغمبر در عمل و در روش برای مقاصد خودش به کار می‌برد. بحث ما در مقاصد پیغمبر نیست. مقاصد پیغمبر عجالتاً برای ما محرز است. بحث ما در سبک پیغمبر است؛ در روشی که پیغمبر برای هدف و مقصد خودش به کار می‌برد. مثلاً پیغمبر تبلیغ می‌کرد. روش تبلیغی پیغمبر چه بود؟ چه سبکی داشت... سبک پیامبر در معاشرت با اصحاب و یاران چگونه بود.^۲

پیغمبر اکرم ﷺ مردی بود که در عمل سیره داشت [و] روش و اسلوب داشت. منطق داشت و ما مسلمانان موظفیم که سیره ایشان را بشناسیم [و] منطق عملی ایشان را کشف کنیم برای اینکه از آن منطق در عمل استفاده بکنیم. حال آیا یک انسان می‌تواند از اول تا آخر عمر یک منطق داشته باشد که آن منطق برای او اصل باشد و اصالت داشته باشد؟^۳

خدای متعال به همه مسلمانان فرمان می‌دهد که پیامبر ارجمند اسلام را مقتدا و سرمشق خود قرار دهند و در همه امور از او پیروی کنند:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ
ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا. (احزاب: ۲۱)

برای شما در رسول خدا ﷺ، نمونه و سرمشق نیکویی برای پیروی است برای آن کسی که به خدا و آخرت امیدوار است و بسیار خدا را یاد می‌کند.

۲. همان، صص ۴۸ و ۵۳.

۱. همان، صص ۴۷ و ۴۸.

۳. همان، ص ۶۴.

و نیز می‌فرماید:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا... (حشر: ۷)

آنچه رسول خدا ﷺ به شما می‌فرماید، بگیرید و از آنچه شما را باز می‌دارد، دوری کنید.

امیر مؤمنان علی علیه السلام در فرازی از نهج البلاغه می‌فرماید:

همانا رسول خدا ﷺ کافی است که نمونه و سرمشق تو قرار گیرد و راهنمای تو بر نکویدگی و عیناکی دنیا و خواری‌ها و زشتی‌های فراوان آن شود؛ چون هر سوی آن از او گرفته و برای غیر او گسترده شد و برخورداری از آن از او بریده و زینت‌هایش از او دور کرده شد.

پس به پیامبر پاک و مطهر خود اقتدا کن که روش او نمودار و سرمشقی است برای کسی که اقتدا جوید و تسلائی برای کسی که تسلیت خواهد و محبوب‌ترین بندگان نزد خدا کسی است که رفتار پیامبرش را سرمشق خود سازد و به دنبال او رود. از دنیا اندکی به قدر ضرورت و با سختی و مشقت می‌خورد و به آن با گوشه چشم نیز نگاه و توجه نمی‌کرد. پهلوی او از همه مردم تهی‌تر و شکم او از همه خالی‌تر بود. دنیا به او عرضه شد و او از پذیرفتن آن سر بر تافت. دانست که خدای سبحان چیزی را دشمن می‌دارد، او نیز آن را دشمن داشت و چیزی را خوار شمرده، او نیز آن را خوار انگاشت و چیزی را کوچک ساخته، او نیز آن را کوچک دانست و اگر جز این نبود که آنچه خدا و رسول او دشمن داشته‌اند، دوست می‌داریم و آنچه خدا و رسول او حقیر و ناچیز دانسته‌اند، بزرگ و عظیم می‌پنداریم، همین برای نشان دادن مخالفت‌ها با خدا و سرپیچی ما از فرمان الهی کافی بود. همانا آن بزرگوار بر روی زمین غذا می‌خورد و

همچون بردگان می‌نشست و کفشش را به دست خود پینه می‌زد و لباس خود را وصله می‌کرد و بر الاغ بی‌بالان خود سوار می‌شد و دیگری را بر ترک خود سوار می‌کرد. پرده‌ای بر در خانه او آویختند که نقش‌هایی داشت. به یکی از زنان خود فرمود: «این پرده را از پیش چشم من دور کنی که هرگاه به آن می‌نگرم، دنیا و زیورهای آن را به یاد می‌آورم.» با دل خود از دنیا روگرداند و یاد آن را در خاطر خود میراند و دوست داشت که زینت دنیا از چشم او پنهان بماند تا زیوری از آن برنگیرد. دنیا را پایدار نمی‌دانست و امید ماندن در آن نداشت و آن را از خود بیرون راند و دل از آن برکند و دیده از آن فرو پوشاند. چنین است هر کس چیزی را دشمن دارد، خوش ندارد به آن بنگرد یا نزد وی آن را یاد کنند. در روش رسول خدا ﷺ نشانه‌هایی است که تو را به زشتی‌ها و عیب‌های دنیا راهنمایی می‌کند؛ چون او همراه با بستگان نزدیک خود در دنیا گرسنه به سر می‌برد و با منزلت بزرگی که داشت، زینت‌های دنیا از او دور مانده بود.

پس بیننده با خرد خویش بنگرد که آیا خدا، محمد ﷺ را به این ترتیب (که از عیش و نوش دنیا به دور داشته بود) اکرام فرموده یا او را خوار و خفیف ساخته است. اگر بگویند او را خوار ساخته، به خدای عظیم سوگند، دروغ گفته است و اگر بگویند او را اکرام کرده، پس باید دریابد که خداوند غیر او را خوار داشته که دنیا را برایش گسترانده و آن را از کسی که از همه به او نزدیک‌تر و مقرب‌تر است، دور داشته است.

پس باید اقتداکننده، به پیامبر خود اقتدا کند و از او پیروی کند و پا جای پای او گذارد، وگرنه از بدبختی و هلاکت ایمن نخواهد بود؛ که خدای

متعال، محمد ﷺ را نشانه‌ای برای قیامت و بشارت‌دهنده به بهشت و بیم‌دهنده از کیفر و عذاب قرار داده است. از دنیا، گرسنه بیرون رفت و به آخرت، سالم و بی‌عیب وارد شد. تا آن‌گاه که از جهان رحلت کرد، سنگی بر سنگی نهاد و خدا بر ما ممتی بزرگ دارد که به احسان خود، او را برای ما پیشرو نهاد که از او پیروی کنیم و پا جای پای او گذاریم.^۱

خداوند به پیامبرش می‌فرماید:

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ؛ ای پیامبر! در پرتو لطف خداوند، نسبت به مسلمانان نرم‌خوی شدی.» همچنین فرموده است: «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ؛ اگر به جای اخلاق نرم و ملایم، اخلاقی خشن داشتی، مسلمانان از اطرافت پراکنده می‌شدند.» (آل عمران: ۱۵۹).

این کتاب در دو بخش سامان یافته است: بخش نخست به روزشمار زندگی پیامبر اعظم ﷺ اختصاص دارد که به صورت فشرده، رویدادهای مربوط به زندگی پیامبر گرامی اسلام را بازگو می‌کند. در بخش دوم، به تعداد سوره‌های قرآن، ۱۱۴ جلوه رفتاری و گفتاری آن حضرت در زمینه اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی گلچین شده و در سه فصل گردآمده است.

واپسین کلام نیز تصویرگر رفتار رسول اکرم ﷺ از زبان دو سید جوانان اهل بهشت، امام حسن و امام حسین ﷺ و همچنین تبیین‌کننده مقصد پیامبران از نگاه معمار بزرگ انقلاب، امام خمینی ﷺ است. امیدواریم در سالی که به نام مبارک پیامبر اعظم ﷺ آراسته شده است، این پژوهش مورد استفاده خوانندگان و مخاطبان قرار گیرد.